

NÁRAI MÁRTA – REISINGER ADRIENN

Civil szervezetek mint társadalmi innovációk a térben

*Civil organisations as social innovations
from territorial view*

SZERZŐK:

NÁRAI MÁRTA, szociológus, egyetemi docens, szakfelelős, Széchenyi István Egyetem, Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar, Szociális Tanulmányok és Szociológia Tanszék, narai.marta@ga.sze.hu, ORCID: 0000-0003-3244-125X

REISINGER ADRIENN, közgazdász, habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Nemzetközi és Alkalmazott Közgazdaságtan Tanszék, reisinger.adrienn@ga.sze.hu, ORCID: 0000-0001-9463-807X

JEL kód: L31

Kulcsszavak: civil társadalom • nonprofit szervezetek
• társadalmi innováció • területi elemzések

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy a szerzők reflektáljanak Rechnitzer Jánosnak a Kurtán Sándor és társai által szerkesztett Magyarország évtizedkönyve 1988–1998. I. kötetében (A rendszerváltás) 1998-ban megjelent *Nonprofit szervezetek területi szerkezete* című tanulmányában megfogalmazott gondolataira. A tanulmány fókuszában a civil szektor mint társadalmi innováció és annak területi megközelítése áll. Rechnitzer János írását kiegészítve és továbbgondolva a tanulmány áttekinti a civil/nonprofit szektor társadalmi szerepét és az elmúlt közel három évtized adatai segítségével képet ad arról, hogyan változott a szektor mérete országos és területi megközelítésben.

AUTHORS:

MÁRTA NÁRAI, Sociologist, Associate Professor, Széchenyi István University, Apáczai Csere János Faculty of Pedagogy, Humanities and Social Sciences, Department of Social Studies and Sociology, narai.marta@ga.sze.hu, ORCID: 0000-0003-3244-125X

ADRIENN REISINGER, Economist, Habilitated Associate Professor, Széchenyi István University, Kautz Gyula Faculty of Business and Economics, Department of International and Applied Economics, reisinger.adrienn@ga.sze.hu, ORCID: 0000-0001-9463-807X

JEL code: L31

Keywords: *civil society • non-profit organisations • social innovation • spatial analyses*

Abstract: *The goal of the paper is to give a reflection on the thoughts of Professor János Rechnitzer's study in an edited proceeding by Sándor Kurtán et al. titled „Nonprofit szervezetek területi szerkezete” (Spatial structure of non-profit organisations) published in 1998. The study highlights the civil sector as a social innovation and its territorial approach. Complementing and reflecting on János Rechnitzer's paper the focus is on the review of the social role of the civil/non-profit sector and on providing national and regional data about the sector in the past three decades to examine the main changes in the sector.*

BEVEZETÉS

Tanulmányválasztásunknak nemcsak szakmai, hanem erőteljes személyes motivációja is van: kutatói pályánk elején mindketten – igaz több éves különbséggel – részben Rechnitzer János inspirációjára kezdtünk el foglalkozni a civil társadalom, nonprofit szektor világgal, majd az évek során érdeklődési/kutatási területünk bővült, tágult a társadalmi aktivitás, társadalmi felelősség- és szerepvállalás szélesebb spektrumára.

A civil/nonprofit szektor szerepének vizsgálata és számosságának, működési jellemzőinek elemzése fontos szempont a civil társadalom megismerésében, melyhez hazánkban 1993 óta rendszeres adatgyűjtéssel járul hozzá a Központi Statisztikai Hivatal (KSH). Rechnitzer professzor úr tanulmányában részletes képet ad arról területi adatok segítségével, hogyan bontakozott ki a szektor hazánkban a rendszerváltás után. Tanulmányunk célja, hogy egyrészt erre reflektálva, másrészt ezt kiegészítve bemutassuk, hogyan alakult a hazai szektor számossága az elmúlt három évtizedben és hogyan változott társadalmi megítélése középpontban tartva professzor úr megközelítését, hogy a civil szektor fontos társadalmi innovációként értelmezhető.

A tanulmány első részében a sektort mint társadalmi innováció megközelítést járjuk körbe, majd KSH adatok segítségével bemutatjuk, hogy a kilencvenes évek első feléhez

képest milyen főbb változások figyelhetők meg a szektorban, kitérve országos és területi adatokra is. Írásunkat a civil/nonprofit szféra területi elemzési lehetőségeiről és annak jelentőségével zárjuk.

CIVIL SZERVEZETEK MINT JELENTŐS TÁRSADALMI INNOVÁCIÓK

Rechnitzer János tanulmányában a társadalmi-politikai innovációk¹ között kimagasló jelentőségűnek ítélte a civil társadalom szerveződéseit, melyek – írja cikke bevezető sorai-
ban – „jelzik a lokális társadalom aktivitását, annak főbb érdeklődési és kötődési pontja-
it”; „érezkeltetik a lakosság fogékonyságát, támogatási képességét a nem gazdasági szférák
iránt”; illetve „illusztrálják az egyes településekben a társadalmi-közösségi igényeket, szük-
ségleteket, s azok változását” (Rechnitzer, 1998:539).

A társadalmi innováció fogalmának kialakulása a 20. század elejére tehető (Varga, 2020), azonban általánosan elfogadott definíciója azóta sem alakult ki (Veresné – Balaton, 2021; Varga – Tóth, 2024). A fogalom értelmezése abból indul ki, hogy újításokra, fejlődés-
re nemcsak gazdasági, műszaki szempontból van szükség, hanem reagálni kell a társadalmi
problémákra, jelenségekre is (Drucker, 1985; Whyte, 1982). A fogalom mai értelmezése
kapcsán egyetértünk Czákó Erzsébet (2000 – idézi: Veresné – Balaton, 2021:11.) megfo-
galmazásával, mely szerint a társadalmi innováció olyan folyamat, „amely révén megjelenik
az életminőség és az élettartam fejlesztésének a lehetősége. A társadalmi innováció olyan
új (vagy új megközelítésű) megoldásokat jelent, amelyek egyszerre elégtik ki a társadalmi
szükségletet, és fokozzák a társadalom cselekvőképességét”. Vagyis társadalmi innováció-
nak tekintjük minden olyan kezdeményezést, mely arra fókuszál, hogy megoldást talál-
jon valamilyen társadalmi problémára, ezáltal javítva és növelve az életminőséget.

Ezen elgondolás alapján a civil, nonprofit szervezetek kulcsfontosságú szerepet játszanak
a társadalmi innováció folyamatában, ezáltal katalizátorai is a közösségi fejlesztésnek és a tár-
sadalmi részvételnek (Nárai – Reisinger, 2016; Varga – Tóth, 2024). Hazánkban a nyolcvanas
évek végén, a kilencvenes évek elején a civil szektor újjászületéséről² beszélhetünk, amikor is
a szektor szervezeteit a társadalmi-közösségi élet klasszikus értelemben vett szervezeti inno-
vációiként is értelmezték. Így akkoriban az alapítványok és az egyesületek, klubok, körök,
társulások szabad létrehozása új szervezeteket, új egyéni és közösségi viselkedésmódokat, új
tevékenységeket jelentettek a közösségi és állampolgári életben, a lokális terekben.

Ma már, több évtized távlatából a civil/nonprofit szervezetek létrehozási lehetősége
alapvető jognak tűnik – a 2010 után bekövetkezett, a civil társadalmat (is) érzékenyen érin-
tő kedvezőtlen folyamatok (Ágh, 2016; Brachinger, 2016; Madarász – Nizák, 2022) ellenére
is. Időbeli és térbeli terjedésükkel megvalósult az innovációs folyamat kiteljesedése, a szer-
vezeti innovációk diffúziója, így e formában már nem tekinthetők a társadalmi-közösségi
élet újdonságainak. Ugyanakkor a civil társadalom szereplői továbbra is fontosak a tár-
sadalmi innováció szempontjából, olyan szerepkörökben vannak jelen, melyekben innovációs
potenciáljuk megmutatkozhat, megmutatkozik. Az USA-ban már a hetvenes években szü-
lettek olyan írások, amelyek az „innováció fontos laboratóriumaiaként” említették az egye-
sületeket (Berger – Neuhaus, 1977 – idézi Smith, 1999:169).

Magyarországon először – Rechnitzer Jánoson kívül – Harsányi Gábor használja a civil társadalom szerveződéseivel kapcsolatosan a társadalmi innováció kifejezést, amikor megállapítja, hogy a nonprofit szervezetek alkalmasak a „nem profitcélú társadalmi innovációra” (Harsányi, 1992:34.). Mit is jelenthet ez? A civil szerveződések, nonprofit szervezetek számos esetben innovatív szereplőként jelennek meg azáltal például, hogy az átlagostól eltérő, speciális szükségletekre alternatívát kínálnak, vagy felismerik a megváltozott szükségleteket, igényeket, lehetőséget teremtenek ezek kifejezésére, vagy „új jogok igénylésére” (Evers, 1995:607.). De jelenti azt is akár, hogy újfajta társadalmi, gazdasági, környezeti problémákat azonosítanak és ezekre reagálnak, akár újfajta problémamegoldási, közösségszervezési módokat alkalmazva. Különösen a szociálpolitika területén megjelenő innovációk egy része köthető civil szervezetekhez: korábban is fontos szerepet játszottak pl. társadalmi problémák (pl. szegénység, hajléktalanság) kezelésében, a szociális segítségnyújtásban, a szociális intézmények létrejöttében és fenntartásában, az egészségügyi hálózat kialakításában (Bocz, 1997; Széman – Harsányi, 1999). Napjainkban is jellemző, hogy az ellátásból korábban hiányzó láncszemeket nonprofit szervezetek vezettek be (pl. az első hajléktalan menhelyek, szenvedélybetegek számára szolgáló nappali intézmények létrehozása a rendszerváltás utáni időszakban), de innovációs képességet jelzi gyors reagálásuk is különböző krízishelyzetekre. A civil társadalom szereplői számos esetben elérték vagy éppenséggel kivívták, hogy adott problémák kezelése bekerüljön az állami ellátórendszer szolgáltatásai közé, hiszen a legtöbb társadalmi probléma nem oldható meg jótékonyági alapon (Kuti, 1998).

Napjaink új típusú társadalmi-gazdasági innovációi körébe tartoznak a szociális szövetkezetek,³ melyekről szintén érdemes szót ejteni, hiszen olyan, a társadalmi erőforrásokat hatékonyan egyesíteni képes, önkéntesen létrehozott autonóm társulások, melyek az önfoglalkoztatás sajátos szervezeti kereteit teremtik meg és elsősorban hátrányos helyzetű és/vagy hátrányos térségekben élő munkavállalók lehetőleg hosszú távú munkalehetőséghez jutását biztosítják, egyben gazdasági, társadalmi, közösségi, oktatási és kulturális célokat valósítanak meg. Kulcsfontosságú mind a szervezeti, mind a foglalkoztatási és a végzett tevékenységekben is az innovatív megoldások megléte, amelyek segítségével a piaci rések lefedését igyekeznek megvalósítani ezek a szervezetek (Széman, 2018).

A társadalmi innovációs szerepkörben való megjelenés azonban nem csak azt jelentheti, hogy maguk a szervezetek vezetnek be új szolgáltatásokat, vagy jelzéseikkel ezt kikényszerítik, vagy újfajta problémamegoldási vagy közösségszervezési módokat alkalmaznak, hanem a közbeszéd formálásában, tematizálásában is fellelhető az ez irányú jelentőségük. Simsa szavaival élve ún. „témaúttörőként” (Simsa, 2000:159.) is hozzájárulnak a társadalom fejlődéséhez és a társadalmi problémák közösségi kezeléséhez. Új témák felvetésével vagy régiiek újradefiniálásával, és a korábbi, illetve új, jelentős társadalmi következményekkel járó jelenségek, problémák, veszélyforrások nyílt megfogalmazásával, komolyan vételével, azaz „társadalmi súllyal való ellátásukkal” (Simsa, 2000:337.), azok megoldása iránt tanúsított érzékenységük kapcsán a civil szervezetek „társadalmi riadóztató” (Simsa, 2000:159.) funkciót is ellátnak. Habermas (1992) hangsúlyozza, hogy például a társadalmilag legsúlyosabb veszélyforrásokra sosem az állami apparátus, vagy a gazdasági szereplők hívják fel a figyelmet, illetve vetik fel az azokkal kapcsolatos problémákat, hanem a civil társadalom szereplői. Az új területek felvetésével, illetve új összefüggések generálásával a nonprofit szervezetek a közvélemény tudatának és valóságkonceptiójának befolyásolását is végzik (Simsa, 2000).

A NONPROFIT SZÉKTOR STRUKTURÁLIS ÉS TERÜLETI JELLEMZŐI – FÓKUSZBAN A SZERVEZETEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

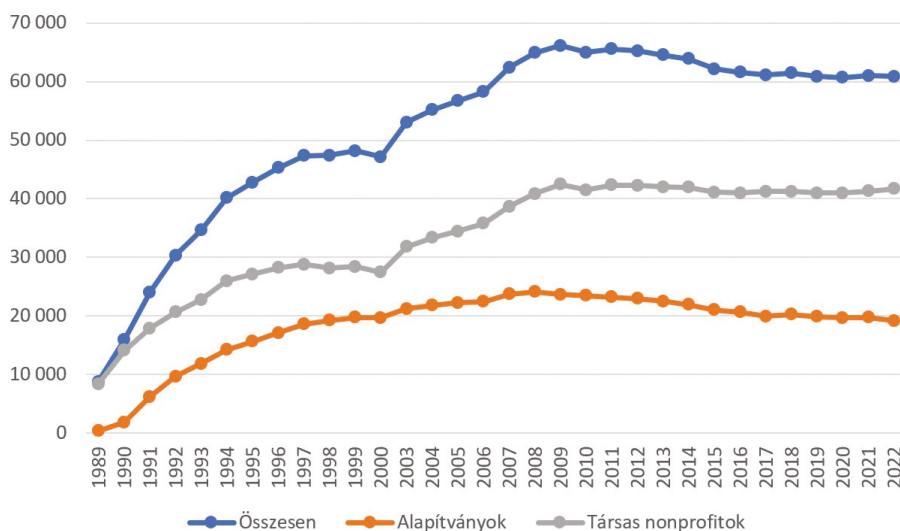
A civil társadalom intézményeinek diffúzióját az alapítványok és az egyesületek számának változásával és a településhálózatban történő terjedésével jellemezte Rechnitzer. E két klasszikus civil szervezetnek tekintett szervezeti forma napjainkban is a nonprofit szektor döntő hányadát (88%) teszi ki.⁴ A nonprofit szervezetek terjedésének dinamikája a kilencvenes években rendkívül erőteljes volt, szinte robbanásszerű számbeli növekedés következett be az említett időszakban a társadalmi-politikai-gazdasági változásoknak köszönhetően. Rechnitzer megállapítja, hogy egyrészt az alapítványok létrejöttében minden nagyobb régióban az expanzív diffúzió volt jellemző, másrészt az egyes településtípusokat tekintve hierarchikus terjedés volt megfigyelhető, tehát a települési lejtő e tekintetben is érvényesült. A főváros mellett a megyeszékhelyek jártak élen az alapítványtevésben, sőt a jelentősebb szellemi-kulturális központokban jóval erősebb volt az ez irányú aktivitás, mint a többi nagyvárosban. A kisebb városokban és a községekben csak később jelentek meg a civil társadalom e szereplői, szinte mintaértékű példaként is szolgálva. Az egyesületek esetében is elmondható, hogy a főváros mellett a nagyobb központokban aktivizálódott erőteljesen a lakosság ezek létrehozására nagyobb számban. A terjedési folyamatot egyértelműen meghatározta a települések településhálózatban elfoglalt helye, funkciói, jellege, sőt tradíciói is. Elmondható, hogy a folyamat eredményeként a településhálózat minden elemében megjelentek, illetve jelen vannak a civil társadalom szerveződései; szinte nincs olyan falu sem, ahol legalább egy civil/nonprofit szervezet ne került volna alapításra.

Rechnitzer János hangsúlyozza, hogy bár a szervezetalapítás üteme még nem lassult le a kilencvenes évek közepére, számuk dinamikusan növekedett, de a térbeli diffúziójukban már felismerhetők voltak az átrendeződés jegyei, valamint a telítődés jeleinek megfigyelhetőségéről is említést tesz már a kilencvenes évek közepére vonatkozóan. Ezzel kapcsolatosan azonban közel harminc év távlatából elmondható, hogy korántsem következett be a telítődés a kilencvenes évek közepén-második felében, hiszen a Nonprofit törvény néven ismertté vált Közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény hatályba lépése utáni szervezetalapítási megtorpanás után a kettőzres években újabb jelentős mértékű növekedést produkált a társadalmi önszerveződés mértéke. Az 1. ábrán jól látható, hogy azokban az években is több ezer, összességében több tízezer nonprofit szervezetet, elsősorban egyesületet, de alapítványt is hoztak létre magánszemélyek és más társadalmi-gazdasági szereplők köszönhetően a civil társadalom fejlődéséhez viszonylag kedvező feltételeknek és a kormányzat és önkormányzatok partnerségi (kooperatív [Brachinger, 2016]) hozzáállásának.

A 2010-es években ennek az ellenkezője következik be, a 2011-es Civil törvény⁵ szigorúbb szabályozásának, később a civil szervezetek bizonyos körét érintő „átvilágítási” törvényeknek,⁶ illetve a kormányzat civil szervezetekkel kapcsolatos bizalmatlanságának és megváltozott hozzáállásának, a működésük feltételei negatív irányú változásának következtében a szervezetek számának csökkenése, illetve stagnálása figyelhető meg (1. ábra). A nonprofit szektor számosságának maximumát 2009-ben érte el (66 145 szervezet volt a KSH adatai alapján), napjainkban 8%-kal kevesebb, már csak közel 61 ezer szervezet van

(2022-ben 60 878), a csökkenés és a szervezetalapítási stagnálás mind az alapítványok, mind a társas nonprofitok körében megfigyelhető, az előbbieket azonban jobban érinti (1. és 2. ábra). Megállapíthatjuk tehát, hogy napjainkra valóban bekövetkezett a szektor telítődése.

1. ábra: Nonprofit szervezetek számának alakulása 1989 és 2022 között
 Figure 1: Number of the non-profit organisations between 1989 and 2022

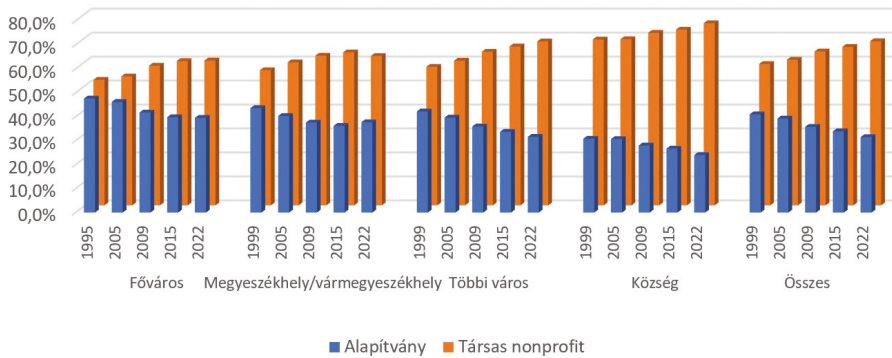
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.
 Source: own editing based on KSH data.

A változó dinamikájú folyamatoknak köszönhetően elmondhatjuk, hogy bár a kilencvenes évek közepén a nonprofit szervezetek 38%-át az alapítványok tették ki, arányuk még emelkedett is a kilencvenes évek végéig (1999-ben pl. 41%), de azt követően visszaszorulásuk figyelhető meg, napjainkra kevesebb, mint egyharmados (31,5%) a jelenlétük⁷ (2. ábra).

Az egyes településtípusok között pedig továbbra is jelentős különbség van a tekintetben, hogy a működő szervezetek mekkora hányada alapítvány és mekkora hányada egyesület vagy más társas nonprofit. Az összes szervezet lényegesen magasabb hányadát tették és teszik is ki az alapítványok a fővárosban és a megyeszékhelyeken, mint a kisebb városokban vagy különösen a falvakban, sőt ez utóbbiakban napjainkra csupán a szervezetek ötöde működik alapítványi formában (2. ábra).

2. ábra: A különböző településtípusban működő szervezetek megoszlása az alapítványok és társas nonprofitok alapján, 1995, 2005, 2009, 2015, 2022, %

Figure 2: Distribution of foundations and associations by settlement types, 1995, 2005, 2009, 2015, 2022, %

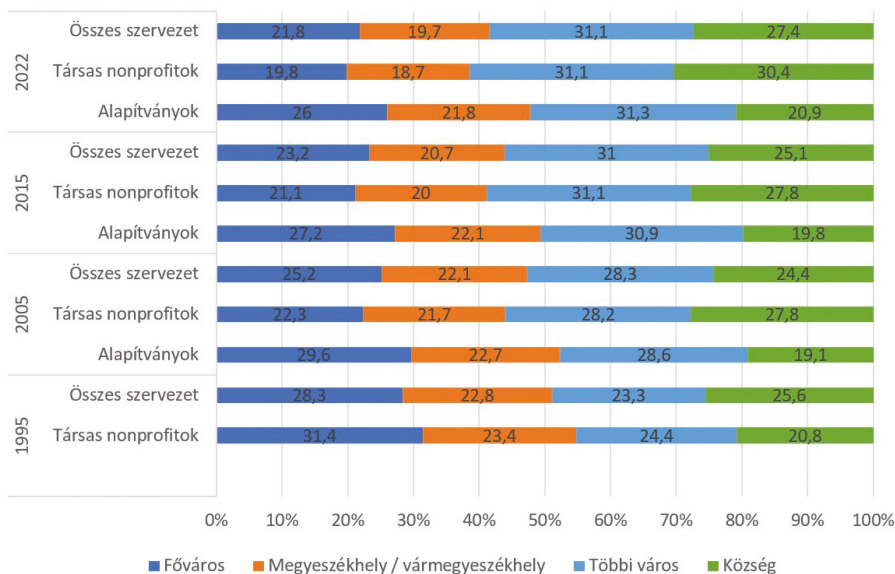

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.
Source: own editing based on KSH data.

A kilencvenes évek közepén az egyesületek közel harmadát (31,4%) a fővárosban, közel negyedét (23,4%) a megyeszékhelyeken, illetve a többi városban (24,4%), ötödét (20,8%) falvakban jegyezték be. Az alapítványok nagy hányada szintén Budapesthez, illetve a megyeszékhelyekhez kötődött, a falvakban kevésbé voltak jelen (Rechnitzer, 1998). Napjainkra elsősorban a társas nonprofitok esetében változott meg markánsan a települési mintázat, ma már az egyesületek, más társas szervezetek közel harmada községekben működik⁸ (3. ábra). De összességében is elmondható, hogy a szektoron belül nőtt a községi szervezetek száma és aránya, amellett, hogy csökkent a fővárosi és a vármegyeszékhelyeken működő szervezetek száma. Ez utóbbiak esetében ez a tendencia mind az alapítványokra, mind a társas szervezetekre igaz. A községi arányok megváltozását nagymértékben az is eredményezi, hogy e településeken viszont az egyesületek alapításának emelkedését figyelhetjük meg az utóbbi időszakban is.

3. ábra: A nonprofit szervezetek településtípus szerinti megoszlásának alakulása, 1995, 2005, 2015, 2022, %

Figure 3: Distribution of non-profit organisations by settlement types, 1995, 2005, 2015, 2022, %

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.

Source: own editing based on KSH data.

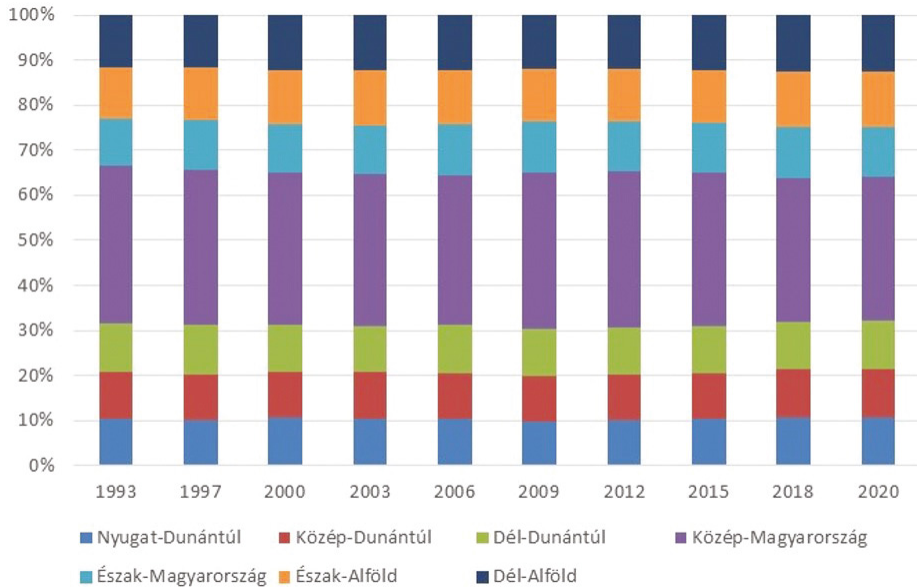
Rechnitzer a kilencvenes évek közepének dinamikus folyamatait látva feltételezte, hogy a nonprofit szektor szerepe pl. a területi, települési működési és fejlesztési folyamatokban felértékelődik. Ez így is lett, különösen a kettőzres években töltenek be jelentős szerepet számos területen, napjainkban azonban lehetőségeik szerepvállalásukat tekintve is – a már említett kedvezőtlen folyamatoknak köszönhetően – korlátozottabbak, de különösen települési, mikrotársadalmi szinten továbbra is fontos szereplői a helyi társadalomnak, intézményrendszernek, gazdaságnak (Nárai – Reisinger, 2016). Hozzájárulásuk egy élhetőbb, fenntarthatóbb társadalomhoz lényegesen szélesebb körű, mint amit a statisztikai adatok mutatnak. Az alapítványok közel kétharmada (63%) napjainkban az oktatás (31%), a szociális ellátás (16%), valamint a kultúra (16%) területén van jelen, míg a társas nonprofitok elsősorban a sport (22%), a szabadidő-hobbi (21%), és szintén a kultúra (17%) területén tevékenykednek. A településfejlesztés, a gazdaságfejlesztés, a környezetvédelem a szervezetek számát tekintve nem, viszont összbevételek alapján kiemelkednek a többi tevékenységcsoport közül (forrás: KSH).

A szektor területiségének jellemzésekor fontos a településtípuson túl pl. a szervezetek regionális megoszlása is. Ahogy a 4. ábra mutatja, érdemi változás nem történt a szektor regionális megoszlásában, Budapest jelentősége miatt folyamatosan a Közép-Magyarország régióban volt a legmagasabb a szervezetek aránya, a rendszerváltás utáni közel 35%-ról kis mértékben csökkent napjainkra (32%). A többi régió esetében gyakorlatilag azonos megosz-

lásokat tapasztalhatunk az elmúlt közel három évtizedben, annak ellenére is, hogy közben a szektor jelentős fejlődését és átrendeződését is megfigyelhetjük a rendszerváltás óta.

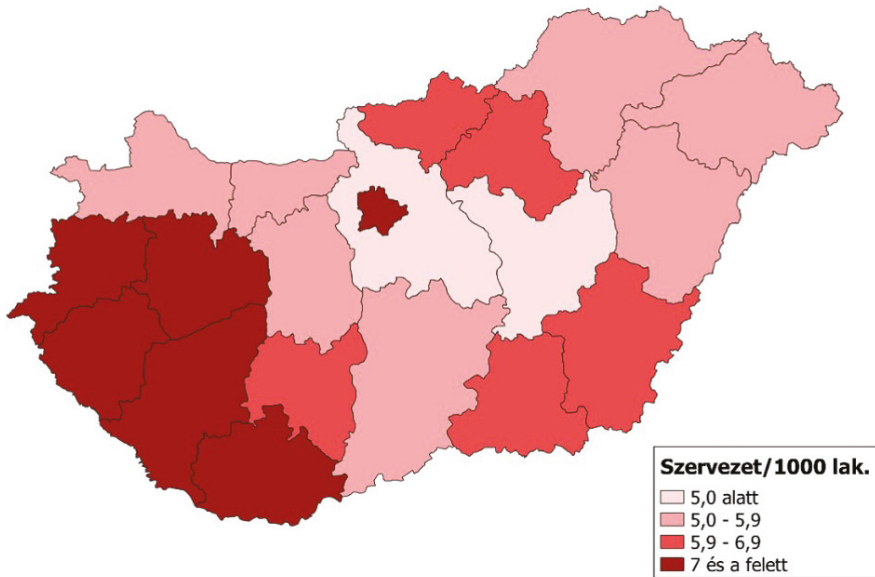
4. ábra: A szektor szervezeteinek regionális megoszlása, 1993–2020, %
 Figure 4: Regional distribution of the sector, 1993–2020, %

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.
 Source: own editing based on KSH data.

A civil/nonprofit szervezetek jelenlétének területi különbségeiről pontosabb képet kapunk, ha az ezer lakosra jutó szervezetszámot nézzük meg. Az elmúlt évtizedekben nagy átrendeződés a társadalmi önszerveződési aktivitásban nem mutatkozik az országban, rendre szinte ugyanazokban a vármegyékben találjuk a legmagasabb fajlagos nonprofit szervezet számot napjainkban is, mint az előző évtizedekben. Kiemelkedő ebből a szempontból Budapest mellett továbbra is Vas, Veszprém, Zala, Somogy és Baranya vármegyék. A kelet-magyarországi vármegyékben még napjainkban is alacsonyabb a civil/nonprofit szervezetek létrehozására irányuló törekvés, mint a Dunántúl nagyobb részén (5. ábra).

5. ábra: Az ezer lakosra jutó nonprofit szervezetek száma vármegyéenként, 2020
 Figure 5: Number of the non-profit organisations by thousands people by counties, 2020

*Forrás: KSH alapján saját számítás.
 Térképes megjelenítés: Hardi Tamás.
 Source: own calculation based on KSH.
 Map visualization by Tamás Hardi.*

A TERÜLETI ELEMZÉSEK JELENTŐSÉGÉRŐL

Rechnitzer János regionális kutatóként nagyon jól meglátta már a kilencvenes években, hogy a civil/nonprofit szektor bemutatása, elemzése akkor lehet teljes, ha megvizsgáljuk annak területi szempontjait is. Az előző fejezetben bemutattuk a hazai helyzetet a rendszerváltás utáni évekre és az azóta eltelt kb. három évtizedre vonatkozóan, mely alapján látható, hogy vannak olyan területi szegmensek, ahol jelentős (pl. települési megoszlás), míg máshol elenyésző (pl. regionális megoszlás) változások történtek. Milyen üzenetet hordoznak a területi adatok?

Ma már egyértelmű, hogy a társadalmi, gazdasági elemzések során nem kerülhetjük meg a területiség kérdését, vagyis azt, hogy az országban zajló folyamatokat komplexebben is megvizsgáljuk. Ezek alapján képet kaphatunk arról, hogy milyen a szervezetek eloszlása az országon belül, követi-e a szektor összetétele és annak változása az országos trendeket, vagy vannak olyan térségek, amelyek eltérést mutatnak. Továbbá a települési szintű elemzések (ha rendelkezésre állnak ilyen szintű adatbázisok is) megmutatják, hogy hány településen, mennyi szervezet, milyen megoszlásban működik, milyen ütemben jönnek létre, szűnnek meg szervezetek, vagyis az időbeliség bekapcsolásával a területiség időbeli dinamikája is kirajzolódhat.

A területi adatok, elemzések birtokában mind a szervezetek, mind a kutatók, mind a döntéshozók megalapozottabb döntéseket tudnak hozni a szektor fejlődési irányairól, és láthatóvá válnak olyan trendek, aktualitások, melyeket a csak országos adatelemzés elrejtene. Összességében a települési, vármegyei, regionális elemzések rávilágítanak arra, hogy a szektor fejlődése és jelene alapvetően leköveti a hazai társadalmi, gazdasági folyamatokat. Láthatóvá válik, hogy mely térségek, települések azok, ahol inkább a közösségek erősítése, a társadalmi problémák megoldása van előtérben és azok, ahol inkább speciális szakmai célok (pl. gazdaságfejlesztés, környezetvédelem) mentén formálódik a szektor.

ÖSSZEGZÉS

A civil/nonprofit szervezetek jelenléte a magyar társadalomban több évszázados múltra tekint vissza, azonban a ma is jellemző folyamatok jellemzően a rendszerváltás után kezdtek el formálódni. Rechnitzer János vizsgált tanulmányában a kilencvenes évek első felében zajló folyamatokat mutatta be, kiemelve a szektor társadalmi innováció jellegét és a területi elemzések fontosságát. Tanulmányunkban egyrészt reflektáltunk a rendszerváltás utáni időkből zajló eseményekre, másrészt megvizsgáltuk, hogy az elmúlt közel három évtizedben milyen változások, folyamatok jellemezték a szektort.

Szociológus és regionalista közgazdász szerzőpárosként hisszük, hogy egyrészt a civil/nonprofit szektor fontos társadalmi képződmény, társadalmi innováció, másrészt nem elhanyagolható gazdasági jelentősége is van. Mindezek kimutatása csak olyan elemzések által történhet, mely területi és időbeli változásokat is vizsgál egyszerre. Tanulmányunkban a szektor méretére vonatkozóan néhány adatsor bemutatásával érzékeltettük, hogy a szervezetek jelenléte, társadalmi szerepe mennyire jelentős hazánkban. A kicsivel több, mint 60 ezer szervezet ma már jelen van az ország minden térségében, azonban a településtípus szerinti vagy az ezer főre jutó szervezettség alapján jelentős eltérések is kimutathatók.

Köszönettel tartozunk Rechnitzer professzor úrnak, hogy elindított minket a civil társadalom oktatásának és kutatásának útján. Útmutatásai, írásai irányvonalat adtak számunkra a téma kutatásához és hozzájárultak ahhoz, hogy átláthassuk és kutatói szemmel figyelhessük a hazai történéseket. Szemléletét, megközelítéseit továbbvive az elmúlt időszakban tudományos tevékenységünkkel mi magunk is aktív szerepet vállaltunk, és jelenleg is vállalunk a civil szférával kapcsolatos tudások bővítésében, átadásában, valamint hozzájárulunk a társadalmi aktivitások szerepével, jelentőségével kapcsolatos gondolkodás formálásához is.

JEGYZETEK

- 1 Innováció „új ötleteket, új tevékenységeket, új termékeket, új szervezeteket, új emberi és közösségi viselkedési módokat értünk” (Rechnitzer, 1993:13).
- 2 Az államszocializmus időszakában évtizedekig nem volt lehetőség a szabad önszerveződésre, illetve az alapítványtevérsre. Csak nagyon kontrolált keretek között és csak meghatározott területeken – sport, szabadidő-hobby, kultúra, katasztrófavédelem (önkéntes tűzoltó egyesületek) – működhettek egyesületek.

- 3 A szociális szövetkezetek számos országban (pl. Olaszország, Spanyolország) több évtizedes múltra tekintenek vissza, Magyarországon azonban csak most van kialakulóban, formálódóban ez a társadalmi vállalkozási forma (Szemán, 2018), melynek lehetőségét a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény adja meg.
- 4 1994 óta a magyar nonprofit szektorba más szervezettípusok is tartoznak (pl. közalapítvány, köztestület, nonprofit gazdasági társaság [elődje a közhasznú társaság]), mely ún. dualitást ad a szektornak.
- 5 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.
- 6 2017. évi LXXVI. törvény a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról, melyet hatályon kívül helyez a 2021. évi XLIX. törvény a közélet befolyásolására alkalmas tevékenységet végző civil szervezetek átláthatóságáról.
- 7 Beleértve a közalapítványokat is, mivel a KSH által közölt nonprofit statisztikákban a kettőzres évek közepétől egyre kevésbé találunk minden szervezettípusra részletezett adatokat, csak a két fő típus (alapítványok – társas nonprofitok) elkülönítve.
- 8 A 3. ábrán szereplő bontásnál részletesebb jogi forma szerinti elemzés nem érhető el.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ágh Attila: *A védekező társadalom, avagy a civilek hatalma: töprengések a magyar civil társadalom helyzetéről*, Civil Szemle, 2016/1, 5–29.
- Bocz János: *A nonprofit szervezetek szerepe a szociális szolgáltatások biztosításában*, in: Landau Edit – Szalai Júlia – Vince Péter (szerk.): *Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások*, Budapest, 1997, 604–660.
- Berger, Peter – Neuhaus, Richard John: *To Empower People: The Role of Mediating Structures in Public Policy*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, 1977, 45.
- Brachinger Tamás: *A magyar civil társadalom állapotrajza a 21. század második évtizedében*, in: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság*, Komárno, 2016, 244–250.
- Czákó Erzsébet: *Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében*, PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2000.
- Drucker, Peter F.: *Innovation and entrepreneurship*, New York, 1985, 285.
- Evers, Adalbert: *Eltolódások a jólétmixben, Új megközelítés a jólét- és a szociálpolitika transzformációinak tanulmányozásához*, in: Andorka Rudolf – Hradil, Stefan – Peschar, Jules L. (szerk.): *Társadalmi rétegződés*, Budapest, 1995, 605–632.
- Habermas, Jürgen: *Faktizität und Geltung*, Frankfurt am Main, 1992.
- Harsányi László: *A nonprofit szektor szabályozásának vitás kérdései*, in: Kuti Éva (szerk.): *A nonprofit szektor Magyarországon*, Budapest, 1992, 34–45.
- Kuti Éva: *Hívjuk talán nonprofitnak...*, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1998, 220.
- Madarász Csaba – Nizák Péter: *Innovatív társadalmi részvételi módszerek és gyakorlatok Európában és Magyarországon*, Pólusok, 2022/2, 84–112. <https://doi.org/10.15170/PSK.2022.03.02.04>
- Nárai Márta – Reisinger Adrienn: *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel*, Budapest–Pécs, 2016, 296.
- Nárai Márta – Reisinger Adrienn: *A civil/nonprofit szervezetek működési keretei*, Győr, 2017, 170.
- Rechnitzer János: *Szétszakadás vagy felzárkózás?, A térszerkezetet alakító innovációk*, Győr, 1993, 207.
- Rechnitzer János: *Nonprofit szervezetek területi szerkezete*, in: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve 1988–1998*, I. kötet, A rendszerváltás, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 1998, 539–554.

- Simsa, Ruth: *Gesellschaftliche Funktionen und Einflußformen von Nonprofit-Organisationen – Eine systemtheoretische Analyse*, Wien, 2000.
- Smith, Steven Rathgeb: *Volunteering and Community Service*, Law & Contemporary Problems, 1999/Autumn, 169–177.
- Szemán Judit: *A szociális szövetkezetek működésének tapasztalatai Magyarországon*, in: Torgyik Judit (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*, Komárno, 2018, 60–68. <https://doi.org/10.18427/iri-2018-0091>
- Széman Zsuzsa – Harsányi László: *Halak és hálók*, Budapest, 1999, 171.
- Varga Krisztina: *A társadalmi innováció mérhetőségének kibívásai, Társadalmi innovációs folyamatok vizsgálata a Nyírbátori járásban, PhD-értekezés*, Miskolc, 2020, 232.
- Varga Krisztina – Tóth Géza: *Social innovation initiatives of NGOs in a Hungarian disadvantaged area*, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 2024/1, 115–126. <https://doi.org/10.32976/strat-fuz.2024.9>
- Veresné Somosi Mariann – Balatoni Károly: *A társadalmi innováció fogalma*, in: Sikos T. Tamás (szerk.): *Társadalmi innováció – társadalmi jólét*, Budapest, 2021, 11–26.
- Whyte, William, F.: *Social Inventions for Solving Human Problems*, American Sociological Review, 1982/1, 1–13. <https://doi.org/10.2307/2095038>

EGYÉB FORRÁSOK

- 1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről.
- 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről.
- 2011. évi CLXXV. törvény az egyesületi jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.
- 2017. évi LXXXVI. törvény a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról.
- 2021. évi XLIX. törvény a közélet befolyásolására alkalmas tevékenységet végző civil szervezetek átláthatóságáról.
- www.ksh.hu

•
Bányász Éva (H)